ISSN 2319 - 359X
AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
HALF YEARLY RESEARCH JOURNAL

IDEAL

Volume - IX Issue - II March - August - 2021

Marathi Part - I

Peer Reviewed Refereed and
UGC Listed Journal No. 47026

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

IMPACT FACTOR / INDEXING
2019 - 6.601
www.sjifactor.com

❖ EDITOR ❖

Assit. Prof. Vinay Shankarrao Hatole
M.Sc (Math's), M.B.A. (Mkt), M.B.A (H.R),
M.Drama (Acting), M.Drama (Prod & Dirt), M.Ed.

❖ PUBLISHED BY ❖

Ajanta Prakashan
Aurangabad. (M.S.)

VOLUME - IX, ISSUE - II - MARCH - AUGUST - 2021
IDEAL - ISSN - 2319 - 359X - IMPACT FACTOR - 6.601 (www.sjifactor.com)

CONTENTS OF MARATHI PART - I

अ.क्र.	लेख आणि लेखकाचे नाव	पृष्ठ क्र.
१३	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे आर्थिक विचार आणि सद्यस्थिती **प्रा. डॉ. गव्हाळे बी.व्ही.**	५६-६१
१४	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे जलव्यवस्थापन संबंधी विचार आणि सद्यस्थितीतील उपयुक्तता **डॉ. निळकंठ रामचंद्र व्यापारी**	६२-६५
१५	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शेती विषयक विचार **प्रा. विष्णु बळीराम पवार**	६६-६९
१६	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या राज्यसमाजवादी विचारांचे मुल्यमापन **अमोल भाऊराव बंड**	७०-७२
१७	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि सामाजिक सुधारणा **डॉ. गजानन आनंता देवकर**	७३-७८
१८	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शेतीविषयक विचार आणि सद्यस्थितीतील उपयुक्तता **प्रा. डॉ. काशिलिंग रघुनाथ गावडे**	७९-८७
१९	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री सुधारणावादी विचार **प्रा. डॉ. शिल्पा दिपक काकडे**	८८-९१
२०	वामनदादांच्या लोकगीतातील आंबेडकरी विचारांचे सांगीतिक योगदान **सा. प्रा. अमोल वासुदेवराव गावंडे**	९२-९७
२१	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा स्त्री सुधारणावादी दृष्टिकोन व त्यांचे स्त्रीविषयक कार्ये **प्रा. सुधीर वि. बानुबाकोडे**	९८-१०१
२२	आंबेडकरी शाहिरीतून व्यक्त झालेले डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर **चारुमती नारायण भदरगे**	१०२-१०८
२३	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे महीला शिक्षण विषयक विचार **प्रा. कविता आर. किर्दक**	१०९-१११
२४	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे लोकशाही संबंधी विचार **प्रा. डॉ. एन. आर. कन्हाके**	११२-११६

VOLUME - IX, ISSUE - II - MARCH - AUGUST - 2021
IDEAL - ISSN - 2319 - 359X - IMPACT FACTOR - 6.601 (www.sjifactor.com)

१९. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे स्त्री सुधारणावादी विचार

प्रा. डॉ. शिल्पा दिपक काकडे
संत भगवानबाबा कला महाविद्यालय, सिंदखेड राजा, जि. बुलढाणा.

प्रस्तावना

भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे दलितांचे कैवारी होते असे नव्हे तर ते भारतातील महिलांचे उद्धारक होते. मातोश्री रमाईंना पाठविलेल्या एका पत्रात त्यांनी स्त्रियांच्या उन्नती व मुक्तीसाठी लढणारा मी एक योद्धा आहे, असे म्हटले आणि म्हटल्याप्रमाणे त्यांनी स्त्रिांच्या हक्कासाठी, स्त्री मुक्तीसाठी जे कार्य केले, लढा उभारला त्यावरून त्यांचे म्हणणे त्यांनी सर्वार्थाने खरे केले.

स्त्रियांची तत्त्कालीन स्थिती

डॉ. बाबासाहेबांच्या विचारांच्या प्रेरणास्थानी 'माणूस' होता. समता, स्वातंत्र्य, बंधुता याचा पुरस्कार त्यांनी केला. अनुसूचित जाती - जमाती, भटक्या विमुक्त जाती व इतर मागासवर्गीय हे ज्याप्रमाणे शोषीत व पिडीत आहेत, त्याचप्रमाणे स्त्रिया शोषीत व पिडीत आहेत. जाती व्यवस्थेला जसा धर्माचा आधार दिला गेला, तसाच स्त्रियांवरील जाचक बंधनांना व शोषणाला धर्माचा आधार दिला गेला. स्त्रियांचे आर्थिक अधिकार नाकारून तिला परवालंबी बनविण्यात आले. नैतिकता, चारित्र्य ही बाब स्त्रियांवर लादण्यात आली. स्त्रियांचे 'माणूस असणे' नाकारून तिला दुय्यम स्थान देण्यात आले. स्त्रियांना माणूस म्हणून वागविण्याची तसेच समानता आणि स्वातंत्र्य देण्याची गरज होती. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी भारतीय स्त्रियांच्या स्थितीसंबंधी 'हिंदू स्त्रियांची उन्नती आणि अवनती : जबाबदार कोण?' असा प्रदीर्घ लेख लिहिला. पुरुषाच्या दुटप्पीपणा सर्वांच्या निदर्शनास आणून दिला.

स्त्रियांना कोणतेही स्वातंत्र्य देऊ नये, कारण अशा स्वातंत्र्याला ती लायक नसते. बालपणी पित्यावर, तरूणपणी पतीवर, पती निधनानंतर मुलांवर अवलंबून असणारी स्त्री कधीही स्वतंत्र असू नये अशी व्यवस्था करण्यात आली.

डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांचे स्त्री सुधारणावादी विचार

दि. २७.१२.१९२७ ला महाडच्या सत्याग्रह वेळेस कोणत्याही पदावर नसतांना त्यांनी पाच हजार स्त्रियांची सभा वेगळी घेतली. स्त्रियांना त्यांच्या अस्तित्त्वाची जाणीव करून देऊन त्यांच्यात स्वाभिमान जागवण्याचे काम ह्या सभेद्वारे डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांनी केले. याच सभेत बाबासाहेबांनी दलित स्त्रियांच्या राहणी बद्दल प्रबोधन केले. मुलामुलींना शिक्षण देण्यास सांगितले. विशेषत: मुलींच्या शिक्षणावर भर दिला. बाबासाहेबांनी केलेल्या प्रबोधनाचा परिणाम स्त्रियांवर झाला. सभेवर परतताना स्त्रियांच्या वस्त्र नेसण्याच्या पद्धतीत बदल झालेला होता. ब्रिटिशांच्या राजवटीत दलित पुरूषांबरोबरच स्त्रियांना देखील क्रांतिप्रवण होण्याचे प्रशिक्षण बाबासाहेबांनी दिले. कारण स्त्रियांच्या प्रगतीवरच समाजाची प्रगती अवलंबून आहे.

दि. २० जुलै,१९४२ साली नागपूरला दलित स्त्रियांची परिषद आयोजित करण्यात आली होती. त्यासभेत वीस पंचवीस हजार स्त्रिया उपस्थित पाहून बाबासाहेबांना आनंद झाला. ते म्हणाले, स्त्रियांची प्रगती ज्या प्रमाणात झाली असेल त्यावरून एखाद्या समाजाची प्रगती मी मोजत असतो. याच भाषणामध्ये त्यांनी लग्न झालेल्या मुलींकरिता सांगितले, मुलीने पतीची मैत्रीण म्हणून त्याच्या प्रत्येक कार्यामध्ये सहकार्य घ्यावे. मात्र गुलामासारखे वागवल्यास तिने खंबीरपणे नकार द्यावा व समतेसाठी आग्रह धरावा.

डॉ. बाबासाहेबांच्या भूमिकेतून महिलांचे समान अधिकार

१५ ऑगस्ट १९४७ साली भारत स्वतंत्र झाला. डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर कायदेमंत्री झाले. भारतीय राज्यघटनेचे महत्त्वाचे काम मसुदा समितीने अध्यक्ष म्हणून त्यांनी केले. घटनेची बांधणी, समता, स्वातंत्र्य, न्याय व बंधूता या चार मुलतत्त्वावर करण्यात आली. पहिले तत्त्व समजा ती भारतीय जीवनामध्ये कधीच नव्हती, हजारो वर्षे विषमतेची परंपरा चालत आलेली होती व भारतीयांच्या रक्तकणात आत्मसात झालेली होती. त्यामुळे समतेवर आधारित स्वातंत्र्याची आशा करणे व्यर्थच होते.

धर्म, जात, वंश, लिंग, जन्मस्थान इत्यादीमुळे व्यक्तीचे होणारे मूल्यमापन अधिकाधिक जाचक होत होते. हिंदू समाजातील सगळ्या प्रकारच्या विषमतांपैकी एक म्हणजे स्त्री-पुरूष विषमता. स्त्री-पुरूष समानता प्रस्थापित करण्यासाठी जून्या कायद्यांची संहिता आधी बदलली पाहिजे व स्त्री केंद्री केली पाहिजे ह्या भूमिकेतून डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी महत्त्वाचे अस्त्र म्हणजे कायदा करून स्वत:चे सारे पांडित्य त्यांनी हिंदू बिलासाठी पणाला लावले.

स्त्री सुधारणेकरिता हिंदू कोड बिल

हिंदू कोड बिलातील तरतुदी खालीलप्रमाणे

१. वैवाहिक हक्काची भरपाई म्हणून पतीच्या संपत्तीमध्ये पत्नीचा हक्क, मिळालेल्या स्त्रिधनावर पत्नीचा हक्क, विधवा झाल्यावर संपत्तीचा वारसाहक्क.

२. स्त्रीला पतीपासून घटस्फोट मागण्याचा हक्क, नवऱ्याने घटस्फोट दिल्यास पोटगीची तरतूद.

३. स्त्रीला दत्तक निवडण्याचा, घेण्याचा हक्क, पारंपारिक दत्तकविधान पद्धती रद्द आणि कायदेशीर तरतुदीनुसार दत्तक घेण्याची पद्धत निश्चित. आपला मुलगा दत्तक देण्याचा मातेस अधिकार देण्याची तरतूद.

४. अल्पवयीन मुलाचे पालकत्त्व वडील हयात नसल्यास आईकडे जाण्याची तरतूद, निसर्गदत्त पालकाने धर्मत्याग केल्यास, संसार त्याग केल्यास त्याचे पालकत्त्व निसर्गदत्त पालकाकडेच राहिल ही तरतूद.

५. दत्तकास संपत्तीचा अर्धा हिस्सा आणि आईस संपत्तीचा अर्धा हिस्सा मिळेल. संपत्तीचा अर्धा हिस्सा तिच्याच ताब्यात राहून ती उपभोग घेईल. दत्तक आपल्या मातेच्या संपत्तीच्या हक्कापासून वंचित करणार नाही.

६. एकपत्नीत्वाची तरतूद स्त्री जीवनाला स्थैर्य.

७. वडिलांच्या मिळकतीत मुलीला हिस्सा.

८. ज्यांना पारंपारिक पद्धतीने विवाह करावयाचा आहे, त्यांना मोकळीक मात्र वर्ण, जात, पोटजात या बाहेरील व्यक्तींनी विवाह केला तर तो कायदेशीर विवाह म्हणून मान्यता देणारी तरतूद.

स्त्रीला स्वतःचा वारसा ठरविण्याचा अधिकार

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आयुष्यभर स्त्रियांच्या प्रश्नांचा विचार केला. कुटुंब, कुटुंबातील मुलांचा विकास, स्त्री शिक्षण, नीतिमत्ता, स्त्रियांचे आरोग्य, कुटुंब नियोजनातील स्त्रियांची जबाबदारी, संपत्तीमध्ये स्त्रियांना वारसा हक्क, स्त्रियांची शारीरिक - मानसिक - लैंगिक छळातून मुक्तता, द्विभागी प्रतिबंध करून स्त्री समानतेचा पुरस्कार, पडदा पद्धतीला विरोध आदी संबंधी आपले विचार आणि कार्य याद्वारे डॉ. आंबेडकरांनी रणसंग्राम मांडला.

हिंदू कोड बिल हे बाबासाहेबांच्या जीवनाचेच ध्येय झाले होते. १९४७ पासून सतत ४ वर्षे १ महिना २६ दिवस त्यांनी अथक परिश्रम घेतले. त्यांचे अंतिम उद्दिष्ट आम्हा स्त्रियांना कायद्याने दर्जा आणि प्रतिष्ठा प्राप्त व्हावी हेच होते.

परंतू एवढ्या कष्टांनी स्त्री स्वातंत्र्याचा जाहीरनामा असलेले हे हिंदू संहिता विधेयक, संविधान सभेत मंजूर होऊ शकले नाही. त्यातली घटस्फोट द्विभार्या प्रतिबंध यासारखी कलम विरोधकांकडून विवाद बनविण्यात आली.

हिंदू कोडबिलाची फक्त ४ कलमे मंजूर झाली. त्यामुळे अत्यंत दुःखी व निराश होऊन डॉ. बाबासाहेबांनी आपल्या कायदेमंत्रीपदाचा २७ सप्टेंबर १९५१ रोजी राजीनामा दिला. पुढे पं. नेहरूंनी राजीनाम्याची धमकी दिल्यावर ते खंडाखंडाने पारित झाले.

हिंदू कोड बिलाचा परिणाम

स्त्रियांची शिक्षणातील प्रगती दिवसेंदिवस वाढती दिसत आहे. विशेषतः परंपरावादी दृष्टीकोन - ज्यांना केवळ चूल, घर व मुले सांभाळणे यापर्यंतच मर्यादित ठेवत होते किंवा आहेत त्यांच्यापुढे एकूण शैक्षणिक क्षेत्रात स्त्रिया गुणवत्तेच्या बाबतीत पुरुषांना मागे टाकत असल्याचे चित्र आज दिसत आहे. विकासाची समान संधी मिळाल्याबरोबर शिक्षणातच नव्हे, तर अर्थार्जन,सेवा योजनातील संधीमुळे तसेच नोकरी मुळे मिळालेल्या स्वालंबनामुळे सक्षम होऊन सशक्तीकरणाची वाट चालू लागल्याचे दिसून येते. स्त्रियांची पुनर्निर्मितीची क्षमता व प्रकृती लक्षात घेऊन ४२ व्या कलमात स्त्रियांयाठी प्रसूती सहाय्याची तरतूद केली आहे. कुटुंब नियोजनाचे बाबतीत बाबासाहेबांनी, स्त्रियांचे आरोग्य व कुटुंबाचे योग्य नियोजन स्त्रियांशीच संबंधित आहे, अशी स्पष्ट भूमिका घेतलेली दिसते.

स्त्रियांची कुटुंबातील स्थिती व समाजात मिळणारी प्रतिष्ठा याची जाणीव बाबासाहेबांना अस्वस्थ करून सोडत असे. स्त्रियांना अपमानजनक परिस्थितीतून बाहेर काढून सन्मानाचे स्थान व प्रतिष्ठा मिळवून द्यावी यासाठी हिंदू संहिता विधेयक म्हणजे हिंदू कोड बिलाचे काम, प्रकृती वाईट असून देखील त्यांनी जिद्दीने घेतले.

[illegible]

संदर्भ

१. [illegible] – डॉ. [illegible]

२. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर आणि [illegible] – [illegible]

३. लोकराज्य (ऑक्टोबर [illegible])

४. [illegible] शिक्षण विशेषांक – [illegible]